

Martin Pelc: *Na football!: Fotbalové diváctví a fanouškovská kultura v českých zemích do roku 1939*. Praha: NLN 2022, 384 str.

V druhé polovině roku 2022 vyšla v Nakladatelství Lidové noviny odborná monografie předního českého historika sportu Martina Pelce, který působí na Slezské univerzitě v Opavě. Monografie se zaměřuje na fotbalové fanouškovství od počátku institucionalizace kopané v Českých zemích až do roku 1939. Fanouškovství představuje poměrně neprobádanou problematiku v české historiografii, což autor sám reflektuje hned v úvodu knihy, když zmiňuje, že „tematické pole dějin fotbalu v České republice [ovládli] novináři a laičtí, i když často velmi dobře informovaní zájemci“ (s. 17).

Na to navazuje i pestrá metodologie, kterou autor v knize využil. Vzhledem k nerozvinutosti problematiky a časovému horizontu práce byl autor nucen využít archivní prameny, avšak většinu poznámkového aparátu zabírají odkazy na dobová periodika, která v českém prostředí představují velmi bohatý materiál při studiu československé kopané. Tyto materiály jsou taktéž doplněny i fotografiemi, které představují „odlišný typ informace, než by [historik] získal tradičními metodami“ (s. 14). Fotografie v kontextu fanouškovství umožňují historikovi nahlédnout poza strohé novinové články informující o počtu diváků a analyzovat emoce diváků, jejich oblečení, které do určité míry symbolizuje jejich sociální postavení. Fotografie taktéž poskytují nenahraditelný zdroj při studiu fotbalových stadionů, které v první polovině 20. století prošly rapidními změnami.

Autorovou snahou je postihnout fanouškovství v co největší šíři, avšak při zachování konzistentnosti výkladu. Autor hovoří o obrácení objektivu od samotného objektu ke sledujícímu subjektu, respektive pozorování pozorujícího (s. 13). I s poměrně bohatým poznámkovým aparátem má kniha 384 stran a je členěna do devíti kapitol, které nejsou chronologicky členěné, ale představují jednotlivé tematické bloky.

V první kapitole autor představuje stručný úvod do počátku české kopané a kopané obecně. Tato kapitola je přínosná zejména pro čtenáře, kteří se neorientují ve vzniku kopané, postupně

institucionalizaci a vývoji kopané české do roku 1939. Autor popisuje vznik prvních soutěží, asociací a mezinárodních konfederací, stejně tak v českém kontextu autor popisuje formování prvního svazu, ale i první mezinárodní styky a roli, kterou měla česká kopaná v mezinárodním kontextu.

Ve druhé kapitole se autor věnuje vzniku fotbalového fanouška do roku 1914. Důležitou roli v tomto ohledu připisuje stadionům, které prošly nepatrnou, avšak významnou proměnou. Travnaté plochy začaly být oplocovány, což vedlo k vytvoření poloveřejného prostoru, který odděloval hráče a návštěvníky od kolemjdoucích. Avšak do vzniku Československa neexistovaly stadiony v té podobě, v jaké je známe dnes, jednalo se o provizorně ohraničený prostor bez tribun a míst k sezení. Samotné složení diváků bylo velmi pestré a s rozvojem a demokratické kopané prošlo proměnou. Z počátku byla kopaná záležitostí vyšších společenských vrstev a šlechticů, avšak v prvním desetiletí 20. století začíná kopaná lákat širší masy populace a šlechta ze stadionu pomalu mizí a ve sportovním vyžití hledá exkluzivnější sporty. S nárůstem zájmu o kopanou převládl ekonomický zisk a snaha umožnit vstup na stadion všem společenským vrstvám. V počátcích převládal ideál tichého a pozorujícího diváka, avšak jakmile na stadion začaly proudit větší davy a z různých společenských vrstev, tento ideál se začal postupně vytrácet. Diváctvo začalo být hlasitější a také kritičtější, zejména k rozhodcům, ale i hráčům, což častokrát vedlo k výtržnostem – vniknutí na hrací plochu – nebo násilnostem.

Třetí kapitola volně navazuje na předešlou kapitolu a věnuje se rozvoji diváctví od roku 1918 až 1939. Během 20. let 20. století prostoupilo slovo fanoušek veřejný diskurz a stalo se označením pro specifický sociální typ. Pro projevy fanouškovství je jedním ze základních pilířů samotný klub a stadion. Stadion se stává místem, díky kterému je klub prostorově ukotven, stává se nositelem tradice a historie. Oplocená travnatá hřiště se začínají transformovat krátce po první světové válce. Zpočátku se stalo hlavním stavebním materiálem dřevo, především pro svou nenáročnost, s níž souvisela i rychlost výstavby. Konec dřeva jako stavebního materiálu zapříčinily

dvě události v roce 1934 – v dubnu lehla popelem hlavní tribuna Sparty Praha, v prosinci se zřítily část tribuny Slavie Praha. Dřevo bylo nahrazeno novým materiálem – železobetonem. S konstrukcí nových moderních stadionů bylo nutné brát v potaz kromě estetické stránky také „utilitární zájmy – logistika mas, čili rychlý a plynulý příchod a odchod desetitisíců diváků, a dobrá viditelnost z každého místa“ (s. 90).

Ve čtvrté kapitole se autor věnuje diváctvu z historicko-sociologické perspektivy, zaměřuje se na sociální topografii diváctva a rozmach fanouškovství. Tím, jak se stala kopaná masovou a zasáhla celou populaci, je pochopitelné, že se nejednalo o homogenní masu, ale masu značně diferenciovanou. Autor velmi dobře ilustruje, jakým způsobem se nárůst zájmu o kopanou promítl do prostorovosti stadionů. Kromě toho, že dav byl segregován dle sektorů, byla určitá část populace ze sledování kopané vyloučena, jednalo se o ty „za ohradou“. Kromě sociálního postavení autor analyzuje fanouškovský dav i dle věkové struktury či genderu. Dosti početnou skupinou byla chlapecká mládež, která obsazovala místa kolem autových a bankových čar a taktéž byla jednou z nejvíce hlasitých skupin. Nicméně ve 30. letech došlo k odsunu mládeže na tribuny, čímž „byl dokončen proces oddělování hlavních aktérů herní obce – fotbalistů na trávníku a publika v hledišti“ (s. 123). Co se týče genderové stránky, tak ženy byly přímo či nepřímo z kopané vylučovány. Ženy bychom našli zejména v hledišti při jiných sportech (například tenis), ale přímá účast žen při fotbalových utkání nebyla vítána. To vedlo k tomu, že ženy konzumovaly kopanou spíše v soukromé sféře díky rozhlasu.

Velmi zajímavou a přínosnou kapitolou je kapitola pátá, která se zaměřuje na každodennost spojenou s návštěvou fotbalového stadionu a poskytuje vhled do tehdejší společnosti. Pro mnohé fotbalové fanoušky se stalo (a nadále je) fotbalové utkání svátkem a tento svátek začíná samotnou cestou na stadion. K dopravení na stadion fanoušci využívali téměř všechny možné prostředky, které autor postupně čtenáři představuje a zasazuje do kontextu. Méně majetní využívali pěší chůzi či jízdní kola. V Praze měla výhradní postavení veřejná hromadná doprava,

zejména tramvaj. Kromě cest jednotlivců začal vznikat i sportovní turismus a pořádaly se masové výjezdy k mezinárodním utkáním především vlaky a autokary. Ve 30. letech začal převažovat autoturismus. Dále se autor věnuje vstupnému na stadion, které analyzuje zejména z ekonomického hlediska a dosti podrobně osvětluje čtenáři, jakým způsobem byla určována cena vstupného či jaké daně se ze vstupného odváděly, což umožňuje nahlédnout do hospodaření a příjmů klubů. Vzhledem k tomu, že vstupné představovalo hlavní příjem pro kluby, bylo nutné, aby se diváci bavili po celou dobu utkání, a to před začátkem utkání i během poločasové pauzy. Tyto programy měly jednak charakter zábavy, jednak měly přimět diváky k většímu konzumu na stadionu. Zajímavým příspěvkem je popis těchto programů a pokrmů konzumovaných na stadionu.

Za stěžejní kapitolu knihy lze považovat šestou kapitolu, která se přímo zaměřuje na fanouškovskou kulturu a projevy fanoušků na stadionu. Autor klade československé fanouškovství do kontrastu s fanouškovstvím v Anglii. Dle něj bylo československé fanouškovství mnohem strnulejší a méně kreativnější v rámci odívání, což vedlo k tomu, že „hlediště československých stadionů [představovala] monochromní obraz“ (s. 167). Právě v této kapitole oceňuji autorovo využití vizuálních metod při analýze fanouškovského davu. Kreativnější stránkou fandícího davu byly jeho akustické projevy. Ty měly širokou paletu projevů a úzce souvisely s emocemi. Během fotbalového utkání procházel divák různými emočními stavy, které ovlivňovaly styl pokřiků. Od povzbudivých pokřiků ke svému mužstvu až po hanlivé a urážlivé pokřiky směrem k hráčům soupeře či rozhodčímu. Od pokřiků a urážek nebylo daleko k deviantnímu chování, tedy k vandalismu a výtržnictví. To dle autora začalo pronikat na fotbalové stadiony zejména kvůli demokratizaci kopané a prolínání různých sociálních vrstev, ale taktéž obecně kvůli odlišnému chování jedince v davu. Deviantní chování se projevovalo zejména vniknutím či házením předmětů na hrací plochu ať už z nespokojenosti či vítězných oslav.

Fanouškovství a kultura s ním spojená se pochopitelně neprojevovaly pouze na stadionech, ale i mimo ně, čemuž se autor

věnuje v sedmé kapitole. Československá fotbalová kultura neměla pevnou organizační strukturu v podobě fanklubů, avšak existovala neformální sdružení fanoušků. Místa, kde se tato sdružení scházela, představovaly hostince. Tam také vznikají stolové společnosti, v této době byla nejvýznamnější *Houpačka*. Nárůst popularity a komodifikace kopané znázorňují, mimo jiné, dva vzájemně závislé fenomény. Tím prvním je pokrytí kopané v dobových médiích. Zpočátku se jednalo zejména o deníky, které nejprve vyčlenily část strany a posléze celou stranu sportu. S rozvojem kopané začaly vznikat čisté sportovní magazíny. Od 2. poloviny 20. let získal dominantní postavení v mediálním pokrytí rozhlas. Ten umožnil překročit hranice stadionu a zprostředkovat živý přenos široké mase posluchačů v různých geografických oblastech a rozhlas tak vytvořil první prototyp mediálního konzumenta kopané. Druhým fenoménem byl sázkařský byznys, který měl v Československu krátké trvání (1934–1935), avšak i přes to byl zájem o sázení na výsledky enormní a „bylo zřejmé, že se mu neoddávali jen informovaní fanoušci, ale mnohem širší veřejnost“ (s. 229).

Osmá kapitola je nazvána *Průmyslová a kulturní produkce o fanoušcích a pro fanoušky*. Autor popisuje a analyzuje kulturní produkci v různých rovinách či odvětvích – suvenýry a sběratelské předměty, literární produkce, výtvarná tvorba, populární hudba, divadlo a filmová produkce. Jedná se poměrně o široké pole, ve kterém vznikala tvorba specificky pro fotbalové fanoušky, či fanoušci představovali hlavní námět. Fakt, že kopaná začala pronikat i do populární kultury je odrazem dobového postavení kopané a její významné pozice v Československu. Pro autora je fanoušek „vděčným konzumentem specializované průmyslové produkce a fotbalových popkulturních artefaktů“ (s. 239). Ten mohl sbírat podpisy či kartičky hráčů, obdivovat uměleckou výtvarnou tvorbu, anebo číst či sledovat Poláčkoví *Muži v offsidu*. Kapitola je doplněna i obrazovým materiálem, který čtenáři nabízí vhled převážně do dobové umělecké tvorby.

Poslední devátá kapitola se jmenuje *Kritický diskurz o fanouškovství v meziválečném Československu*, a jak už sama kapitola napovídá,

autor v ní přistupuje k fanouškovství z různé kritických pozic. Odkazuje na Guya Deboroda a jeho *Společnost spektaklu* (1967), který poměrně přesně vystihuje charakter dnešního profesionálního sportu, či na jednoho z členů frankfurtské školy Theodora Adorna. Zajímavým příspěvkem v rámci historické sociologie je podkapitola zabývající se vztahem civilizovanosti a fanouškovství. Autor odkazuje na Stepana Veresčaka a jeho esej *Proč lidé chodí na football?* (1928), který poměrně nadčasově popsal fotbalová utkání jako místa pro uvolnění potlačených lidských pudů. Při využití terminologie Lewisa Cosera mohou sportovní utkání v tomto ohledu sloužit jako safety-valve institutions, ve kterých dává masa průchod emocím v kontrolovaných rámcích. Na konec nechybí ani zmínka o autorovi teorie civilizace Norbertu Eliasovi, který na sklonku své akademické činnosti publikoval knihu *Quest for Excitement* (1986), ve které se spolu se svým žákem Erikem Dunningem zajímali o vztah procesu civilizace a sportu. „Sport představuje navzdory své divokosti civilizovanou (protože institucionalizovanou) formu odvádějící antropologickou potřebu do přijatelných mezí, a proto je jedním z projevů a nikoli popřením civilizačního procesu“ (s. 277).

Kniha Martina Pelce představuje velice ojedinelý a povedený příspěvek k historii fanouškovství a k historii kopané obecně. Kniha působí uceleně a dává odpovědi na výzkumné cíle, které byly vytyčeny v úvodu. Čtenář by měl mít po přečtení poměrně přesný obraz vzniku a zejména na proměny fotbalového fanouškovství, a to v tom nejširším slova smyslu. Kniha je vhodná jak pro laického čtenáře, tak pro badatele se zájmem o historii sportu. Jedinou slabinu práce vidím v poměrně omezeném prostorovém záběru. Ta se totiž věnuje především pražské kopané a jejím předním celkům (Slavia a Sparta Praha, DFC Praha). V tomto ohledu ale věřím, že kniha může být vstupní prací do problematiky fanouškovství a inspirací pro další badatele, aby tuto mezeru zaplnily. Autorova kombinace metod je vhodně zvolena a eliminuje strohý popisný styl, kterým jsou zatíženy jiné práce zaměřující se na historii sportu. Přínosnost knihy spatřuji taktéž v přesahu, které téma samotné má. Autor nenabízí pohled pouze na fotbalové stadiony,

ale překládá vhled do každodennosti společnosti 1. poloviny 20. století, jejíž nedílnou součástí kovaná byla.

Adam Urban

DOI: 10.14712/23363525.2023.13

Martin Dolejský: *České Grado. Čelákovice: Městské muzeum v Čelákovících 2022, 97 str.*

V minulém roce spatřila světlo světa svým rozsahem útlá, ale obsahem zajímavá kniha tehdejšího pracovníka Městského muzea v Čelákovících Martina Dolejského. Nebývá častým zvykem recenzovat publikace regionální provenience, v tomto případě si však kniha pozornost určitě zaslouží a není to jenom proto, že svým tématem překračuje ryze regionální zaměření. Vždyt v době své největší slávy České Grado přilákalo i dvě desítky tisíc návštěvníků, což několikanásobně překračovalo tehdejší počet obyvatel polabských Čelákovíc.

Již samotný název je zajímavý. Při vyslovení názvu Grado si zajisté většina vybaví pláže italského letoviska ležícího mezi Benátkami a Terstem. Cestovní ruch, který se od 19. století rozvíjel, hledal srozumitelné asociace, jež bylo možné marketingově využít. Itálie, jako země památek i krásné přírody byla k hledání paralel přímo stvořena. V dobové turistické propagaci se tak setkáváme s řadou názvů na Itálii více či méně odkazujících. K Českému Meranu či Moravským Benátkám ve 20. letech 20. století přibýlo i České Grado. Inspiraci se staly právě písčité pláže, které sice neležely na břehu Jaderského moře, ale českého Labe, nabízely však mělkou a slunkem prohrátou vodu. Právě díky svým písčným plážím se do povědomí dostávalo polabské město Čelákovice proměňující se v meziválečném období ve známé a vyhledávané letovisko. Lépe propagovat toto místo mezi výletníky mělo pomoci i pojmenování České Grado. Ono přeci jen ve společenské konverzaci zmíněné koupání na Gradu znělo lépe než v Labi. Jen pro úplnost je nutno dodat, že název Grado nezmizel, používá se pro zaslepenou část bývalého koryta Labe dodnes, avšak spojitost se slavným italským letoviskem si dnes vybaví již málokdo.

Recenzovaná monografie přináší přehled vývoje od počátku 20. století až do současnosti. Hloubka zpracování tématu je v jednotlivých kapitolách rozdílná. Jádru zájmu bezesporu představuje období mezi válkami, kdy se čelákovické Grado stávalo cílem tisíců koupání chtivých výletníků, převážně z nedaleké Prahy. Meziválečné období učinilo pro rozvoj cestování a trávení volného času velmi mnoho. Nešlo jen o rozšíření fondu volného času, ale i o změnu životního stylu. Jedním z jeho odrazů byl i zvýšený zájem o rekreaci spojenou s koupáním a pobytem na slunci.

Ačkoli se ve své době jednalo o turisticky velmi atraktivní a navštěvované místo, stálo dosud mimo badatelský zájem. Do jisté míry to mohlo být dáno i nemalými obtížemi v oblasti pramenné základny. Je však třeba s povděkem kvitovat, že se autor náročnou heuristikou nedal odradit. Základem se logicky staly prameny regionální provenience (SOKA Praha-venkov), které autor vhodně doplnil sondami do Národního archivu a Archivu hlavního města Prahy. Na první pohled nadějně vypadající archivní „fondík“ *Lázně na Labi (České Grado) Čelákovice*, bohužel nemohl být využit. Archivní prameny tak musel doplnit dobovým tiskem a sbírkami čelákovického muzea i soukromých osob. Ocenit je třeba skutečnost, že se snažil své výzkumy provázat s odbornou historickou literaturou, která na poli výzkumu volného času a cestovního ruchu v posledních dvou desetiletích učinila významný posun. Autorovi se podařilo zkoumané téma vsadit do kontextu dobového trávení volného času a cestovního ruchu, což řada regionálních prací postrádá. Ve prospěch celistvého obrazu si dokázal udržet určitý odstup a nepolehnout detailům. Výsledný obraz autor musel stavět na základě střípků, což zvyšovalo náročnost zpracování tématu. Poskládanou mozaiku je možné hodnotit jako zdařilou, je však limitována využitou pramennou základnou a její výpovědní hodnotou.

Struktura recenzované monografie odpovídá zkoumanému tématu. V úvodu vytčené cíle a formulované otázky slibují více, než kniha ve skutečnosti přináší. Po úvodu se čtenář dozví nejprve o počátcích koupaliště. Následně je pozornost přesunuta k vývoji fondu volného